

Een lijvige studie over een eeuw vol dikke romans

Rob van de Schoor
Radboud Universiteit Nijmegen
rob.vandeschoor@ru.nl

Toos Streng, *De roman in de negentiende eeuw. Geschiedenis van een nieuw-komer*. Met woord vooraf van Joep Leerssen. Hilversum: Verloren, 2020. 536 pp. ISBN: 9789087048426. € 49,00.

Met de publicatie van *De roman in de negentiende eeuw* bekroont Toos Streng haar arbeidzame en vernieuwende onderzoek naar dit onderwerp, dat zich over meerdere decennia uitstrekt. In dit boek heeft zij eerder in vaktijdschriften gepubliceerde bijdragen verzameld, maar zij heeft ook nieuw werk toegevoegd. Zoveel passie voor de negentiende-eeuwse literatuur, die heeft geresulteerd in een indrukwekkende geleerdheid, is hoogst uitzonderlijk in een tijd waarin de periodespecialist zeldzaam wordt en de belangstelling voor negentiende-eeuwse ‘casussen’ hoofdzakelijk thematisch van aard is en dient als illustratie van literaire theorieën. Wat men er ook op kan aanmerken – en ik ga er zo meteen het een en ander van zeggen – de publicatie van *De roman in de negentiende eeuw* is een heuglijke gebeurtenis in de studie van de negentiende-eeuwse Nederlandse letterkunde.

Tijdens haar onderzoek heeft de schrijfster de ‘Database Streng’ aangelegd, een digitale verzameling gegevens over romans, gepubliceerd tussen 1790 en 1899, die werden ontleend aan bibliografieën, boekhandelscatalogi en bibliotheekcatalogi en werden aangevuld met ‘eigen vondsten’. Deze database vormt de basis voor Strengs kwantitatieve onderzoek. Aan het eind van haar boek, in de paragraaf ‘De toekomst van Database Streng’, schetst de schrijfster de moeilijkheden die zij heeft ondervonden bij pogingen haar onderzoeksdata openbaar toegankelijk te maken. Het zou een blamage zijn voor het geesteswetenschappelijk onderzoek in Nederland als dat niet alsnog zou lukken, in een digitaal format dat onderhouden wordt en waarin de gegevens voor de volgende decennia worden bewaard.

In de inleiding stelt de schrijfster de samenstelling van haar boek aan de lezer voor. Een openingshoofdstuk beantwoordt fundamentele vragen over

de roman en de romanproductie tussen 1790 en 1899; genre-gerelateerde kwesties worden besproken in de volgende vijf hoofdstukken, waarin aandacht wordt geschonken aan verwachtingen van lezers en de marketing van uitgevers. Daarna volgt ‘een deel’ over de legitimering van de roman, het ‘derde deel’ van het boek gaat dan over de roman als handelswaar, hier wordt de rol van uitgevers onder de loep genomen. In de ‘slotbeschouwingen’, zo legt de auteur uit, ‘worden in meer essayistische vorm de belangrijkste thema’s uit de detailstudies in de eerdere hoofdstukken opnieuw en in ruimer verband opgenomen’. Misschien zien andere lezers in dit overzicht een glashelder verband met de inhoudsopgave, ik raak hiervan in de war. Zeker bij lezing van de afzonderlijke hoofdstukken, of als je wil terugzoeken wat je eerder gelezen hebt, doet het boek zich voor als een rijke, maar bijzonder rommelig ingerichte winkel. Je krijgt als lezer geen vat op de opzet van de studie als je de inhoudsopgave van de achttien (!) hoofdstukken bestudeert.

De auteur koos voor een functionalistische benadering van de roman in de negentiende eeuw, in navolging van Dirk de Geest. Zij benut daaruit evenwel alleen de mogelijkheid voorbij te zien aan de literaire canon, maar laat de theoretische verankering van die functionalistische benadering buiten beschouwing. In *Literatuur als systeem, literatuur als vertoog* (1996), waarin De Geest ‘bouwstenen voor een functionalistische benadering van literaire verschijnselen’ bijeenbracht, worden systeemtheorie en discoursanalyse gepresenteerd als de pijlers onder een functionalistische benadering. In Strengs boek zijn wel aanzetten te vinden voor een studie van de roman als literair systeem – hoofdstuk 4, ‘Botsende genresystemen’ en hoofdstuk 9, ‘De plaats van de roman in het genresysteem’ – en voor een discoursanalyse (in de bespreking van de historische en realistische roman), maar die aanzetten worden niet geëxpliciteerd en ontberen samenhang. Het is mij niet duidelijk geworden of het begrip ‘genresysteem’ past bij de systeemleer die De Geest uiteenzet, het lijkt eerder om een poëtica, respectievelijk een genrehierarchie te gaan. De vraag hoe de negentiende eeuw de roman gestalte heeft gegeven en waar de uitwerking van de roman op de negentiende-eeuwse realiteit zichtbaar is, blijft dan ook grotendeels onbeantwoord. Feitelijk past Strengs methodologie beter bij een institutionele benadering, met haar belangstelling voor de verdeling van ‘macht’ in het literaire bedrijf (vrouwelijke auteurs, uitgeversstrategieën en de recensiepraktijk).

De auteur ontleent haar methodologische keuzes niet alleen aan De Geest, ook Saskia Pieterse blijkt (op een wat onverwachte plaats in de inleiding) richtinggevend geweest te zijn voor het onderzoek. Ze gaat, net als Pieterse, niet uit van ‘gangbare premissen in het poëtica-onderzoek’. Dat betekent dat zij zich niet wil beperken tot literatuuropvattingen en zich er rekenschap

van geeft dat poëtische uitspraken ook een performatieve functie vervullen. Een poëtica hoeft geen afgerond, samenhangend geheel te zijn. De keuze voor Pieterse (en De Geest) lijkt een beetje uit nood geboren, om de zeer verschillende benaderingen in dit boek onder één hoedje te vangen. Hoe de uitgangspunten van Pieterse samenhangen met de functionalistische benadering van De Geest wordt niet uitgelegd.

De schrijfster erkent in de inleiding (p. 22) dat de laatste decennia van de eeuw er bekaaid vanaf komen. Dat is een terechte constatering: over de naturalistische roman, de roman in het fin de siècle en de boekverzorging in deze decennia lezen we niets. Het excuus dat de Tachtigers al zoveel aandacht hebben gekregen, is niet overtuigend: in een geschiedenis van de roman in de negentiende eeuw mag het laatste kwart van die eeuw niet ontbreken. De gekozen functionalistische benadering had haar bovendien gevrijwaard van exclusieve aandacht voor de gecanoniseerde Tachtigers. Een originele vraagstelling, ingegeven door De Geests theorie, had een nieuw licht kunnen werpen op deze periode: welke wijzigingen heeft het literaire systeem in deze jaren ondergaan die het mogelijk maakten in een roman te zeggen wat eerder niet gezegd kon worden?

Opvallend is verder de ontbrekende aandacht voor proza dat zich niet presenteert (of gepresenteerd wordt) als 'roman'. Verhalen, als zij niet het woord 'verhaal' in de titel voeren (of schetsen, taferelen), krijgen in het boek geen aandacht. Beets' *Camera Obscura* en Hasebroeks *Waarheid en dromen* (om nog maar te zwijgen van de talloze bundels van J.J. Cremer, Justus van Maurik, Gerard Keller, Carel van Nievelt en andere vertellers) – eisen een prominente plek op in het negentiende-eeuwse proza, die men toch graag gehonoreerd had gezien in een geschiedenis van de negentiende-eeuwse roman. De genregrens is erg dun, bovendien hebben de humoristische 'genre-realistische' verhalen uit de jaren dertig en veertig mede de weg gebaad voor de 'grote' realistische romans die vanaf het midden van de eeuw worden gepubliceerd.

Een overzicht van de inhoud van *De roman in de negentiende eeuw*, zou, enigszins afwijkend van de presentatie door de auteur, ook kunnen luiden: een kwantitatieve verkenning van het nieuwe genre, genre aanduidingen, waarheid en verbeelding in de historische roman, een vergelijking met de geschiedenis van de roman in Frankrijk, vrouwelijke auteurs van historische romans, de historische roman in dienst van nationalisme, leescultuur, de plaats van de roman in de genre hiërarchie, de politieke roman, de realistische roman, uitgeverij en hun marketingstrategieën, vrouwelijke romanauteurs, recensies en het recensiebeleid van uitgeverijen. Uit de veelheid en verscheidenheid, die de lezer wel eens wanhopig maakt, blijkt de belangstelling van

de auteur voor een actuele benadering van de negentiende-eeuwse roman. De schrijfster heeft er met deze benadering voor gezorgd dat *De roman in de negentiende eeuw* een ongelooflijk spannend en rijk boek is voor lezers van diverse pluimage.